

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA’LIM MUASSALARI BOSHQARUVIDAGI XOTIN –QIZLARNING LIDERLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Mamadaliyeva Mavzunaxon Raximjon qizi
Qo‘qon Universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda xotin-qizlarni huquq va manfaatlarini ta’minlash, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirishga va o‘z potensialarini namoyon qilishga qaratilgan qaror va farmonlar o‘z natijalarini berayotganini ko‘rishimiz mumkin. Qadimda ayollar jamiyatning ijtimoiy, siyosiy hayotida, shuningdek, ilm-fan va madaniyat sohalarida o‘z imkoniyatlarini namoyon qilishlari mushkul edi .

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim tizimi, Finladiya ta’lim tizimi, ijtimoiy, siyosiy hayotida.

Bugungi kunda xotin-qizlarni huquq va manfaatlarini ta’minlash, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirishga va o‘z potensialarini namoyon qilishga qaratilgan qaror va farmonlar o‘z natijalarini berayotganini ko‘rishimiz mumkin. Qadimda ayollar jamiyatning ijtimoiy, siyosiy hayotida, shuningdek, ilm-fan va madaniyat sohalarida o‘z imkoniyatlarini namoyon qilishlari mushkul edi. Ammo bu qiyinchiliklarga qaramasdan ilmi, kuchi va jasoratlari tufayli istedodlarini namoyon qilganlari ham bo‘lgan. O‘zining jasorati, matonati, harbiy-siyosiy faoliyati bilan mashhur bo‘lgan ayollardan biri To‘maris edi. To‘maris — Turon xalqlarining axamoniylar bosqiniga qarshi kurashiga rahbarlik qilgan jasur sarkarda ayol, massagetlar qabilasining malikasi. Dastlabki Kir II ga qarshi jangda To‘marisning o‘g‘li Spargalis (Siparangiz) boshchiligidagi massagetlar g‘olib chiqqan. Biroq keyingi jangda forslar hiyla yo‘li bilan Spargalis va ayrim massagetlarni asir olishganda, or-nomusga chiday olmagan Spargalis o‘zini o‘ldirgan. To‘maris o‘g‘lining halokati eshitib, o‘z xalqining manfaatini o‘ylab, Kir II dan massagetlar yurtidan chiqib ketishini so‘raydi. Biroq forslar shohi rad javobini bergach, ikki o‘rtada ayovsiz jang bo‘lgan. Jang uzoq vaqt davom etib, nihoyat, massagetlar g‘alaba qozondilar. Kir II ning jasadi topilgach, malika To‘marisning buyrug‘i bilan uning kesilgan boshi inson qoni bilan to‘ldirilgan idishga solinadi. To‘marisning jasorati va harbiy-siyosiy faoliyati to‘g‘risida xalq dostonlari, jangnoma va rivoyatlar yaratildi.

Yozuvchi Mirkarim Osim “To‘maris” qissasini, Ibrohim Yusupov “To‘maris” dostonini, kompozitor Ulug‘bek Musaev shu nomli baletni yaratishgan. To‘maris xotirasini abadiylashtirish maqsadida har yili O‘zbekistonda ayollar o‘rtasida «To‘maris o‘yinlari» festivali o‘tkaziladi. O‘z ijodida Navoiy, Bedil kabi buyuk shoirlar an‘analarini davom ettirib, insonga muhabbat, uning ma‘naviy go‘zalligini ochib bergan shoira Nodiraning asl ismi Mohlaroyim bo‘lib, u 1792-yilda o‘zbeklarning min urug‘idan bo‘lgan Andijon hukmdori oilasida tug‘ilgan. Yoshligida u tarix va adabiyot bo‘yicha mukammal ta‘lim oldi. Qo‘qon xonligi hukmdori Umarxonning rafiqasi bo‘lgan shoira umrining ko‘p qismini Qo‘qonda o‘tkazgan. Zamondoshlarining tarixiy-adabiy asarlarida shoiraning san‘at homiysi sifatida ijtimoiy-madaniy hayotda faol ishtirok etgani haqida ma‘lumotlar berishgan. Nodira olimlar va shoirlarni o‘z himoyasiga olgan bo‘lib, madrasa, savdo maydonchalari va boshqa jamoat binolari qurish bilan shug‘ullangan. U adabiyotni jamiyatning ma‘naviy hayotidagi o‘rnini yuksak baholagan. Shoira o‘z ijodida dunyoviylik bilan bir qatorda tasavvufning naqshbandiya yo‘nalishiga asoslangan bir butunlik orqali insonning jamiyat va tabiatga munosabatini ham, ilohiy muhabbat yo‘lidagi ruhiy dunyosini ham juda go‘zal va jonli misralarda ifodalab beradi. Nodira g‘azallariga juda ko‘p shoirlar naziralar yozganlar, muxammas bog‘laganlar. O‘zbek adabiyotida va sahnada uning badiiy obrazi yaratildi. HRazzoqovning «Nodira», Turob To‘laning «Nodirabegim» musiqali dramalari sahnalashtirildi. Komil Yormatov va M. Melkumovlarning stsenariysi asosida «Nodirabegim» filmi yaratildi. Ko‘pgina asarlari o‘zbek maqomi va xalq kuylariga solingan. O‘zbekistonning shahar va qishloqlarida ko‘plab ko‘chalar, kinoteatr, maktab va kutubxonalar Nodira nomi bilan yuritiladi. O‘zbekiston mustaqillik erishgandan so‘ng, ayollar uchun yanada yaxshi sharoitlar yaratildi. Shunday ayollardan biri, Djiyanbayeva Raxbarxon. Djiyanbayeva Raxbarxon Xaydarovna O‘zbekistondagi birinchi kimyogar, professor ayol. Bo‘lajak professor o‘z faoliyatini kimyo fakultetida laborant sifatida boshlagan. 1957-yilda u aspiranturaga o‘qishga kirdi. 1961-yilda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Universitetda dars berishni boshladim. 1966-yilda esa Rahbarxon Haydarovna doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi. U 36 yoshda edi.

Tadqiqotining o‘ziga xosligi va yangiligi Markaziy Osiyo va Qozog‘iston o‘simliklaridan ajratib olingan tabiiy birikmalar va ularning hosilalaridan reaktiv sifatida foydalanishda bo‘ldi. O‘ttizdan ortiq fan nomzodlarini chiqargan. Bugungi kunda uning kafedrasini bitiruvchilari deyarli barcha viloyat pedagogika institutlarida mehnat qilmoqda. Zamonamizning yana bir qahramon ayollaridan biri, O‘zbekistonning birinchi xonimi Ziroatxon Hoshimova. U Farg‘ona viloyatining Qo‘qon shahrida tug‘ilgan. Ziroatxon Toshkent Irrigatsiya va Qishloq Xo‘jaligini Mexanizatsiyalash Muhandislari Institutida tahsil olgan. Hozirgi kunda esa, “Zamin”

xalqaro jamoat fondining vasiylik kengashi raisi sifatida o'z faolyatini olib boradi. Fondning maqsadi – mamlakatning barqaror rivojlanishi va aholi turmush darajasini oshirishga hissa qo'shish. "Zamin" fondining faoliyati uzoq muddatli, strategik ahamiyatga ega va barqaror loyihalardan iborat 4 yo'nalishga asoslangan: atrof-muhitni muhofaza qilish yo'lida hamkorlik; havo ifloslanishini monitoring qilish, tuproq unumdorligini tiklash va ichimlik suvi bilan ta'minlash bo'yicha loyihalarni qo'llab-quvvatlash; ijtimoiy rivojlanishga innovatsion ishlanmalarni tatbiq qilish va ijtimoiy sohadagi loyihalarni moliyalashtirish; eshitish qobiliyati zaif bolalarning yashash sharoiti va ta'lim sharoitlarini yaxshilash. Yuqorida sanab o'tgan ayollarimiz o'zlari yashagan davrda, xalqning ma'naviy jihatan yuksalishiga, ilm-fanning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shishganlar. Shubhasiz, bu muvaffaqiyatlar zamirida sifatli ta'lim yotadi. Ta'lim sohasi haqida so'z yuritar ekanmiz, mazkur sohada olib borilayotgan islohotlar o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Hozirgi kunga kelib, ayollar barcha sohalarda ilg'orlar. Xususan, statistik ma'lumotlarga ko'ra, ilm-fan, ta'lim-tarbiya, madaniyat va san'at sohasida ayollarning ulushi 72 foizni tashkil qiladi. Ammo bu muvaffaqiyatlar bilan bir qatorda, ta'lim tizimida, ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimida o'z yechimini kutayotgan quyidagi muamolar mavjud:

– umumta'lim muassasalari rahbarlarini tanlash va joy-joyiga qo'yish masalalarini hal etish, idoraviy mansub tashkilotlarning mulkidan samarali foydalanishda xalq ta'limi boshqaruv organlari rolining yetarli darajada emasligi;

– umumta'lim muassasalari rahbarlari zimmasiga ularga xos bo'lmagan vazifalar yuklanish, muassasa direktori va uning o'rinbosarlari o'rtasida vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligi, ular faoliyati samaradorligini baholashning aniq mezonlari va parametrlari mavjud emasligi;

– umumiy o'rta ta'limning dolzarb masalalari va ularning natijalarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha chuqur ilmiy tadqiqotlarning mavjud emasligi, o'quvtarbiya jarayonini uslubiy ta'minlash masalalarida xalq ta'limi bo'limlari va umumta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik darajasining pastligi;

– rahbarlar, o'qituvchilar va umumta'lim muassasalari boshqa xodimlarining kasbiy faoliyatiga asossiz ravishda aralashuvdan himoya qilish mexanizmlarining samarasizligi, nazorat qiluvchi va boshqa davlat organlari tomonidan maktablarni tekshirish haddan ziyod ko'payib ketganligi;

– ta'lim sifatini ta'minlash, o'qituvchilarning bilim darajasini va pedagogik mahoratini oshirish masalalarida umumta'lim muassasalari faoliyatidagi ochiqlik va shaffoflik darajasining yetarli darajada emasligi, o'quv-tarbiya jarayoni ustidan samarali jamoatchilik nazoratining mavjud emasligi;

– xalq ta’limi tizimi muassasalarini moliyalashtirish va moddiy-texnik ta’minlash mexanizmining mukammal emasligi, ularning faoliyatiga zamonaviy me’moriy yechimlar, innovatsion ishlanmalarni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish darajasining pastligi.

– ta’lim tizimida gender tenglikni ta’minlash. Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, tadqiqotchilardan ilmiy-tadqiqot ishlarni olib borish, mahalliy va chet eldagi ilg’or tajribani o’rganish, tahlil qilish va amaliyotga tadbiiq qilishni talab etadi. Chet el tajribasi haqida gap yuritar ekamiz, Finlandiya ta’lim tizimi ayniqsa boshlang’ich ta’lim tizimi, tajribasi haqida alohida toxtalib o’tish lozim. Bu haqida, Prezidentimiz 2022-yilning 8-oktabrida, Sirdaryo vioyatiga tashrifi davomida jurnalistlar bilan muloqot qilganda alohida to’xtalib, quydagilarni ta’kidlab o’tganlar: «Darsliklar masalasida ham ancha muammo borligi uning ichiga kirgach bilindi. Ularning saviyasi haqida katta muhokamalar bo’ldi. Finlandiya standarti bilan 1-4 sinflar uchun darsliklar qiladigan bo’ldik. Finlandiya xalq ta’limi Yevropa miqyosida, umuman, dunyoda raqobatbardosh hisoblanadi». Dunyoning yetakchi davlatlarida boshlang’ich ta’limga juda katta e’tibor beriladi. Zero, har bir buyuk davlatning taraqqiyotini kelajak yosh avlod belgilaydi. Boshlang’ich ta’lim muammolariga bag’ishlangan ilmiy adabiyotlarni va internet manbalarini tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, bugungi kunda Finlandiya davlatining mazkur sohada erishgan yutuqlari g’oyatda maqtovga sazovor. Uning tajribasidan ko’pchilik chet el davatlari, jumladan, AQSH, Fransiya, Germaniya, Shvedsiya va boshqa mamlakatlar ta’lim tizimini isloh qilishda samarali foydalanib kelmoqdalar. Finlandiyada ta’lim- hamma uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash deganidir. Tenglik tushunchasi juda qadrlanib, barcha o’quvchilar bilim va qobiliyatlaridan qat’iy nazar, bir xil sinflarda o’qishdi. Ta’lim olish imkoniyatlarini teng ravishda taqdim etish bilan birga, profissional o’qituvchilar dars berishadi. Finlandiya ta’lim fakultetlarining ustunvor vazifasi “o’zini o’zi boshqaruvchi o’qituvchilar”ni tayyorlashdan iborat. Ta’lim fakultetiga talabalarning bilimiga qarab tanlanmaydi. Bizning ta’lim tizimizdan farqli o’laroq, bir necha bosqichli tanlovdan so’ng, kelishuvchanlik, bolalarni tushuna olish, mexnatkakshlik, intiluvchanlik kabi hislatlarga ega nomzodlar tanlanib olinadi. Shuningdek, o’quv dasturlari mavjud bo’lmagani uchun, o’qituvchilar o’zlariga ma’qul bo’lgan o’quv dasturini tanlash imkoniyatiga ega.

Har yil o’qituvchi lavozimida ishlash uchun istak bildirgan 8500 nozomzoddan atigi 800 nafari tanlab olinadi. O’qituvchilarning yuqori darajadagi bilimlari bolalar rivojlanishining barcha bosqichlarini kuzatib borish va yuzaga kelishi mumkun bo’lgan muamollarning moslashuvchan yechimlarini yaratish uchun eng muhim vosita vazifasini bajaradi. O’qituvchilarga qo’yiladigan bu kabi qat’iy talablar o’zining samarali natijasini beradi. Jumladan, Nufuzli Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot

tashkiloti tomonidan har 3 yilda bir marta o'tkaziladigan xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, Finlandiyalik maktab o'quvchilari tabiiy fanlar bo'yicha - dunyoda ikkinchi, matematika bo'yicha esa beshinchi o'rinni egallagan. Shunisi ajablanarliki, dunyo miqyosida yuqori ko'rsatkichlarni qayd etishlariga qaramay, finlyandiyalik maktab o'quvchilari darslarga u qadar ko'p vaqt ajratishmaydi. Finlandiyada boshlang'ich sinf o'quvchilarga uyga vazifa ham berilmaydi, chunki o'qish joyi maktab deb hisoblanadi. Imtihonlar esa faqat yuqori sinflarda mavjud. Boshlang'ich sinfda o'quvchilar baholanmaydi. Shuningdek, o'qituvchilar har bir o'quvchining o'zlashtirishiga qarab o'quv dastur va drasliklarni o'zgartirishlari ham mumkun. O'quvchilarning har biriga individual e'tibor qaratilishi natijasida, darsga qiziqish va yaxshi o'zlashtirishga erishiladi. Maktab o'quvchilari uchun darslik, yozuv daftarlari, o'quv qurollari har yili bepul taqdim etiladi. Asosiy ta'limni fin o'quvchilar 9 yil davomida olishadi va ularning 60 foizi oliy ta'limni davom etiradi. O'zbekiston bilan taqoslaydigan bo'lsak, hozirgi kunda maktab bitiruvchilarining 27 foizigina oliy ta'limni davom ettirmoqda.

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, Finlandiya boshlang'ich ta'lim tizimi bolalarni erkin fikrlash, stress holatlarini yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish, o'quvchilarga individual yondashish, ma'suliyatlik hissini singdirib borish, bolalar uchun fiziologik va psixologik jihatdan qulay bo'lgan sharoitlarni yaratish, o'qituvchilarning yuqori darajadagi kasbiy layoqatini ta'minlashga qaratilgan. Shubhasiz, bular ta'lim samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va o'quvchilarni o'qishga bo'lgan intilishlarini doimo rag'batlanadi. Bunday ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy hayotida ham o'z aksini topadi. Finlandiya misolida buni quyidagilarda ko'rishimiz mukun. Mamlakatning statistikasiga ko'ra sog'liqni saqlash va farovonlik sohasida ayollar ulushi 85 foiz, ta'lim sohasida 69 foiz, mehmonxona sektori va umumiy ovqatlanish 67% foiz, davlat boshqaruv parlamentida 47 foiz, tadbirkorlikda 33 foizi, qurilish sohasida esa 10 foizni tashkil qiladi. Bu ko'rsatkichlar mazkur ta'lim tizimining yuqori samaradorligini ko'rsatadi. Chunki, boshlang'ich sinflarda puxta olingan ta'lim o'rta va yuqori sinflarda hamda keyinchalik oliy ta'lim muassasalarida olinadigan bilimlar uchun mustahkam poydevor vazifasini o'taydi. Yuqorida bayon qilingan muloxazalardan kelib chiqqan holda, uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'imi bo'lgan boshlang'ich ta'lim tizimini sifatini va samaradorligini oshirish uchun quyidagilarni tavsiya etamiz :

– Ta'lim jarayonidagi talab va tartibni erkinlashtirish hamda o'quv yuklamalarini o'zlashtirish darajasidan kelib chiqqan holda individuallashtirish orqali yengilliklar yaratib o'quvchilarni maktabga kelishga va ta'lim olishga bo'lgan intilishlarini oshirish

– O'qituvchi lavozimiga tayinlanadigan nomzodlarning yuqori darajadagi kasbiy kompetentsiyaga ega bo'lishi muntazam ravishda o'z ustida ishlashi va malakasini oshirib borishi

– Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan qulay sharoitlarni va psixologik muhitni yaratish.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, kelajagimiz bo‘lgan yosh avlodni har tomonlama barkamol bo‘lib yetishishida ta’lim muhim o‘rin egallaydi bunda ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimi nihoyatda katta ahamiyatga ega. Chunki uzluksiz ta’lim tizimini keyingi bosqichlarining natijadorligi va samaradorligi boshlang‘ich ta’lim jarayonida olingan bilim va shakllangin ko‘nikmalarga bog‘liq bo‘ladi shu sababli boshlang‘ich ta’lim tizimi sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, innovatsion g‘oyalarni va ilg‘or chet el tajribasini tadbiq etish orqali jiddiy yondashgan holda isloh qilish talab etiladi. Shubhasiz bu sayi harakatlar kelajakda o‘z natijasini beradi va jamiyatimiz taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Boqijon To‘xliyev, Bahodir Karimov, Komila Usmonova- “11-sinf Adabiyot darsligi”, «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» nashriyoti, Toshkent, 2018
2. Grigoriy Petrov- “Oq nilufarlar yurtida”, “Faktor press”, 2021
3. Turaev Shukhratjon. The role of independent education in teaching physics. Society and innovations Special Issue -12(2021). 115-121.
4. Siddik Kakhkharovich Kakhkharov, Shukhratjon Farmonovich Turaev, (2021). Pedagogical and Psychological Aspekts Of Independent Education. The American Journal of Social Science and Education Innovations,
5. Rahmatov H.H., Ochilova L.T. Mustaqil ta’lim: topshiriq va tavsiyalar (Boshlang‘ich ta’lim, sporttarbiyaviy ish yo‘nalishi talabalariga o‘qitiladigan “matematika” fani bo‘yicha